

УДК 378.147

Стеценко Н. М.*

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛADOVA ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

У статті розглядаються питання формування комунікативної компетентності як важливої складової професійної підготовки фахівців у системі вищої освіти України. Проаналізовано зміст основних понять «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність», «комунікативна компетентність». Висвітлено різні підходи до визначення сутнісної характеристики комунікативної компетентності, її компонентний склад. Визначено, що процес формування комунікативної компетентності студентів у вищому навчальному закладі необхідно здійснювати на основі інтеграції загальнопрофесійних і спеціальних дисциплін, з використанням інтерактивних технологій і впровадження спецкурсу відповідного змісту.

Ключові слова: компетенція, компетентність, професійна компетентність, комунікативна компетентність.

Динамічний розвиток сучасного суспільства та галузей знань висуває нові вимоги до системи вищої професійної освіти, передбачає формування і розвиток у майбутніх фахівців таких якостей, як мобільність, ініціативність, самостійність під час отримання нових знань, готовність до ефективної міжособистісної та професійної взаємодії.

Сьогодні вища школа покликана готувати спеціаліста нового типу, здатного до оперативної та продуктивної реалізації професійних задач.

Ефективність професійної діяльності залежить від багатьох факторів. Серед них особливе місце належить професійній компетентності. Динамічність суспільного розвитку передбачає, що професійна діяльність будь якого фахівця впродовж професійної кар'єри потребує неперервної освіти, процесу постійного підвищення професійної компетентності.

У загальному вигляді професійну компетентність дослідники розуміють як інтегральну характеристику, що визначає здатність вирішувати професійні проблеми й типові професійні задачі, що виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності, з використанням знань, професійного та життєвого досвіду, цінностей та здібностей.

Професійна компетентність не обмежується окремими якостями особистості, їх сумою або окремими навичками. Вона відображає не лише потенціал, що має людина та здатність його використовувати, але й породжує нові явища, якості життя та діяльності, що дозволяють людині бути успішною [6].

Професійна компетентність – це головний компонент підсистеми професіоналізму особистості, сфера професійних знань, коло питань, що вирішуються, система знань, що постійно розширюються і дозволяють виконувати професійну діяльність з високою ефективністю.

Визначення професійної компетентності включає в себе ряд взаємопов'язаних характеристик, таких як: гностичну (або когнітивну), що відображає наявність необхідних професійних знань; регулятивну, що дозволяє використовувати професійні знання для розв'язання професійних задач; рефлексивно-статусну, що надає право за рахунок визнання авторитетності діяти певним чином; нормативну характеристику, що відображає коло повноважень, сферу професійного знання; комунікативну характеристику, оскільки поповнення знань або практична діяльність завжди здійснюються у процесі спілкування та взаємодії [1].

Таким чином, сучасний фахівець – це висококваліфікований професіонал, який поєднує загальну ерудицію із знаннями конкретної галузі діяльності, уміє виділити стратегічні питання, встановити взаєморозуміння та взаємодію із громадськістю, конкретною соціальною групою, окремими людьми, тобто володіє культурою

© Стеценко Н. М.

комунікативної діяльності. Саме тому науковці, які досліджують професійну компетентність фахівців різних галузей, однак у думці, що обов'язковою її складовою є комунікативна компетентність. У праці «Handbook of Communicative Competence» («Довідник з комунікативної компетентності») зазначається, що від комунікативної компетентності великою мірою залежить здатність людини досягти своїх цілей у соціальному житті [10].

Дослідженням комунікативної компетентності фахівців різних спеціальностей займалися Т. Бутенко, І. Данченко, Н. Завіниченко, О. Касаткіна, І. Козубовська, О. Краєвська, С. Макарєнко, В. Назаренко, М. Тимофієва, А. Хом'як, В. Черевко та ін.. Професійній комунікативній компетентності присвячені праці С. Александрової, Д. Годлевської, О. Загородної, З. Підручної, Л. Пляки.

Комунікативну компетентність з погляду лінгвістики, педагогіки, психології, соціології, теорії комунікації, культурології досліджували і зарубіжні вчені L. Bachman, M. Canale, N. Chomsky, K. Foss, O. Argie, J. Koester, D. O'Hair, A. Palmer, G. Rickheit, H. Widdowson, C. Sabee та ін.

Разом з тим, проблема формування комунікативної компетентності як складової професійної підготовки фахівця і сьогодні залишається актуальною, оскільки її підвищення в усіх сферах життєдіяльності в кінцевому результаті означає:

- раціоналізацію механізмів управління суспільством;
- утвердження діалогу в якості пріоритетної форми спілкування, як єдиного способу розв'язання глобальних проблем «цивілізаційних викликів»;
- формування моральної, духовної особистості шляхом розширення рівня відповідальності і свободи, в яких особистість шукає свої життєві смисли.

Метою нашої статті є визначення ролі комунікативної компетентності у професійній підготовці сучасного фахівця; характеристика її основних компонентів та особливостей формування в освітньому процесі вищого навчального закладу.

Сьогодні серед науковців немає єдиної точки зору щодо визначення понять «компетенція» і «компетентність». Деякі дослідники (А. Колмогоров, М. Кабардов, Д. Новіков та ін.) розглядають ці поняття як синонімічні, інші ж науковці диференціюють ці категорії.

Поняття компетентності прийшло до нас із зарубіжних країн. Вважається, що саме у США зародився компетентнісний підхід до навчання. Саме слово англійського походження «Competence» і у перекладі означає як компетентність та і компетенцію. Однак, у синонімічному ряду слова «компетентність» стоять кваліфікація, здібність, уміння, знання, а «компетенція» – правомочність, юрисдикція, підготовка.

Теоретичне обґрунтування феномена компетенції вчені пов'язують з ім'ям відомого американського лінгвіста Н. Хомського, який у 60-ті роки ХХ століття сформулював поняття «компетенція» і «компетентність» стосовно теорії мови.

На думку А. Хуторського, компетенція – це готовність використовувати засвоєні знання, уміння і навички, а також способи діяльності в житті для вирішення практичних і теоретичних завдань, а поняття компетентність він розглядає як володіння людиною відповідною компетенцією, яка включає її особистісне ставлення до цієї компетенції й предмету діяльності [8]. Відповідно до трактування В. Ягупова та В. Свистун, компетентність – це підготовленість до здійснення певної професійної діяльності та наявність професійно важливих якостей фахівця, які сприяють цій діяльності [9]. На думку українських науковців (Г. Данилова, О. Ситник, О. Лошкіна, О. Пометун, Т. Смагіна та ін.), компетентність включає не лише професійні знання, навички та досвід, але й здатність ефективно використовувати їх у професійно-практичній діяльності [7].

Проблемами формування компетентностей у процесі навчання займаються не лише окремі вчені, а й міжнародні організації, серед яких ЮНЕСКО, ПРООН, ЮНІСЕФ, Рада Європи, Міжнародний департамент стандартів, Організація Європейського Співробітництва та розвитку ті ін.

Міжнародний департамент стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI)) визначає поняття компетентність як здатність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання та роботу. Вказується, що компетентність складається з набору знань, навичок та відношень, що дозволяють особистості діяти та виконувати функції, спрямовані на досягнення визначених стандартів у професійній галузі або певній діяльності [5].

Таким чином, компетентність розуміємо як більш широке поняття, складовими якого може бути сукупність певних компетенцій.

Термін «комунікативна компетентність» не є новим у педагогічній літературі, однак однозначна трактовка цього поняття на сьогодні відсутня. Найчастіше комунікативну компетентність розглядають як здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з людьми. До складу комунікативної компетентності включають певну сукупність знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективне здійснення комунікативного процесу.

Д. Ізаренков трактує комунікативну компетентність як здатність людини до спілкування в одному й декількох видах мовної діяльності, що являє собою придбану в процесі природної комунікації або спеціально організованого навчання особливу якість особистості [4].

Російські дослідники (Д. Іванов, К. Митрофанов, О. Соколова) під комунікативною компетентністю розуміють здатність ставити і вирішувати певні типи комунікативних задач; визначати цілі комунікації, оцінювати ситуацію, враховувати наміри і способи комунікації, бути готовим до змін власної мовленнєвої поведінки. Усе перераховане є необхідними умовами успішної комунікації [3]. Аналіз багатьох наукових джерел свідчить, що комунікативна компетентність – це узагальнена комунікативна властивість особистості, що включає розвинуті комунікативні здібності, сформовані уміння і навички міжособистісного спілкування, знання про основні його закономірності та правила.

Таким чином, сформована комунікативна компетентність надає можливість фахівцю успішно вступати у різного роду (вербальні та невербальні, усні й письмові) контакти для вирішення комунікативних задач (передачі інформації, ведення переговорів, встановлення та підтримки контактів, інші).

До комплексу комунікативних знань та вмінь, що складають комунікативну компетентність фахівця, дослідники відносять наступні:

- знання норм та правил спілкування (ділового, повсякденного, святкового тощо);
- високий рівень мовленнєвого розвитку, що дозволяє у процесі спілкування вільно передавати і сприймати інформацію;
- розуміння невербальної мови спілкування;
- уміння вступати в контакт з людьми з урахуванням їх статевих, вікових, соціокультурних, статусних характеристик;
- уміння вести себе адекватно ситуації та використовувати її специфіку для досягнення власних комунікативних цілей;
- уміння впливати на співрозмовника таким чином, щоб схилити його на свій бік, переконати у силі своїх аргументів;
- здатність правильно оцінити співрозмовника як особистість, як потенційного конкурента або партнера й обирати власну комунікативну стратегію в залежності від цієї оцінки;
- здатність викликати у співрозмовника позитивне сприйняття власної особистості.

Усі названі характеристики мають бути притаманні фахівцям будь якої галузі, тому комунікативна компетентність є невід'ємною складовою професійної підготовки.

З метою забезпечення якісної реалізації процесу формування комунікативної компетентності необхідно чітко визначити її структуру.

Відома дослідниця І. Зимня представляє наступний компонентний склад компетентності:

1. мотиваційний аспект (готовність до вияву компетентності);
2. когнітивний аспект (володіння знаннями змісту компетентності);
3. поведінковий аспект (досвід виявлення компетентності у різноманітних стандартних та нестандартних ситуаціях);
4. ціннісно-смысловий аспект (ставлення до змісту компетентності та об'єкту її використання);
5. емоційно-вольовий аспект (емоційно-вольова регуляція процесу і результат виявлення компетентності) [3].

Мотиваційний аспект передбачає бажання вступати в контакт з оточуючими і передбачає формування у майбутнього фахівця розуміння необхідності встановлення комунікативних контактів з колегами та діловими партнерами задля ефективного виконання професійних завдань.

Когнітивний аспект передбачає озброєння знаннями про вербальні та невербальні засоби спілкування, знаннями про особливості, структуру, функції професійного спілкування. Когнітивний компонент також включає високий рівень професійної ерудиції, знання про комунікативні стратегії, методи психологічного впливу; правила і прийоми риторики, полеміки, рефлексивного слухання.

Поведінковий компонент передбачає формування умінь реалізовувати комунікативні компетенції безпосередньо в умовах професійного і ділового спілкування.

Ціннісно-смысловий компонент – це готовність до реалізації комунікативної компетентності в професійному спілкуванні.

Емоційно-вольовий аспект забезпечує уміння впливати на слухачів, керувати їхньою увагою. А також уміння керувати своїми емоціями у процесі спілкування.

Серед складових комунікативної компетентності дослідники називають високий рівень володіння мовними засобами; знання риторичних правил і законів спілкування в різних ділових і професійних ситуаціях. Реалізація комунікативної компетентності фахівця також пов'язана з його особистісними якостями (емоційно-вольовими, креативними, перцептивними), з володінням технікою спілкування, знанням психологічних особливостей людини тощо.

Серед інших компонентів комунікативної компетентності дослідники називають лінгвістичний, соціолінгвістичний та прагматичний.

Лінгвістичні компетенції включають знання лексики, фонології, синтаксису, а також знання, пов'язані з іншими аспектами мови.

Соціолінгвістичні компетенції пов'язані з соціокультурними умовами використання мови. Сюди відносяться поняття, пов'язані з культурою носія мови та їх відображення у використанні мови, такі як: норми ввічливості, сприйняття правил поведінки у суспільстві, у тому числі й у професійному середовищі та ін. Соціолінгвістичний компонент суттєво впливає на спілкування представників різних культур, навіть якщо вони про це і не підозрюють.

Прагматичні компетенції пов'язані з функціональним використанням засобів мови у мовленнєвій діяльності.

Враховуючи визначений науковцями компонентний склад комунікативної компетентності, можемо зазначити, що її розвиток передбачає знання філософських, соціальних, лінгвістичних, особистісних підходів до професійної діяльності майбутніх фахівців; розробку педагогічних основ професійної майстерності з урахуванням лінгводидактичних та управлінських напрямків. При цьому провідними у навчанні студентів мають стати проблемно-комунікативний метод та інтерактивні методи навчання як гуманітарних так і фаховоспрямованих дисциплін.

Однак, як показують дослідження багатьох науковців з питань формування комунікативної компетентності, на сьогодні у навчальних планах підготовки фахівців відсутня достатня кількість комунікативних дисциплін; недостатнє використання

активних, тренінгових методів навчання; слабка теоретична поінформованість студентів про проблеми спілкування, комунікативної компетентності; відсутня необхідна методична база та прослідковується неготовність викладачів до використання інтерактивних форм роботи із студентами під час лекційних та семінарських занять; недостатньо уваги до здобуття студентами практичних навичок ділового та міжособистісного спілкування тощо.

Аби уникнути такої ситуації необхідно, на нашу думку, змінити підходи до організації освітнього процесу, зокрема, будувати процес навчання студентів на основі інтеграції загальнопрофесійних та спеціальних дисциплін. При цьому у процесі навчально-професійної діяльності мають активно використовуватися такі технології як техніка постановки запитань та відповідей на них, робота у великих та малих групах; презентація та захист проєктів, рольові та ділові ігри, дискусії, кейс-технології тощо.

Як доводять дослідження, викладання дисциплін стає більш ефективним, якщо в ньому на основі вивченого навчального матеріалу студент отримує творчі завдання, що дають йому змогу оволодіти такими компонентами комунікативної компетентності, як: прогнозування і програмування комунікативної ситуації; знання й ерудиція; засоби спілкування (вербальні та невербальні); управління комунікативною ситуацією; комунікативна культура (загальна та національна); орієнтація на соціального партнера; мовленнєва компетенція.

Так, під час вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, що є обов'язковими для будь-яких спеціальностей, студентам можуть бути запропоновані такі завдання: скласти низку запитань з означеної проблеми; скласти психологічну (психолого-педагогічну) характеристику на свого однокласника; підготувати та провести дискусію з визначеної проблеми; змодельювати ситуацію спілкування з партнером, колегою, опонентом; сформулювати проблеми для виробничої наради тощо.

При вивченні дисциплін, пов'язаних з організацією управління (управління персоналом, управління закладами освіти тощо) студенти можуть виконувати завдання, що передбачають складання анкети для прийому на роботу; розв'язання ситуативних задач, пов'язаних із створенням конфліктної ситуації; визначення та характеристика стилю керівництва установою; планування і проведення виробничих нарад; створення рекламної інформації про установу, організацію тощо.

Вивчаючи дисципліни «Етика ділового спілкування», «Ділова українська мова», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Іноземна мова за професійним спрямуванням», «Основи педагогічного спілкування», студенти можуть виконувати такі завдання як: моделювання ситуації переговорів, ділових бесід, нарад на різні професійні теми; підготовка матеріалів і презентація з мультимедійним супроводом інформації на визначену тему, пов'язану з майбутньою професійною діяльністю; розробка та реалізація ділових ігор (педагогічна консультація, «Батьківські збори» та подібні).

Велика роль у формуванні комунікативної компетентності належить розробці та впровадженню відповідних спецкурсів за вибором студентів. Такі курси мають базуватися на теоретичних основах навчальних дисциплін «Управління персоналом», «Психологія спілкування», «Педагогічний менеджмент» та фахових дисциплін відповідно до профілю навчання студентів. Прикладом такого спецкурсу може бути «Психолого-педагогічний тренінг ефективної комунікації». В основі його – поетапність засвоєння комунікативного досвіду, цілеспрямована робота над кожним компонентом комунікативної компетентності і як наслідок – сформована комунікативна компетентність.

Слід зазначити, що будь який фахівець, який отримав університетську освіту, в кінцевому результаті здійснює діяльність, значна частина якої пов'язана з діловим спілкуванням, процес якого оцінюється як з боку колег та ділових партнерів, так і з боку керівництва. Тому можна упевнено констатувати факт беззаперечної важливості комунікативної компетентності як складової професійної підготовки фахівця.

Таким чином, комунікативна компетентність являє собою складну інтегральну характеристику особистості майбутнього фахівця. Комунікативна компетентність – це не лише наявність знань, умінь та навичок, а й готовність їх адекватного та ефективного використання у безпосередній професійній діяльності. Комунікативна компетентність носить нормативний характер, включає в себе норми та правила комунікативної поведінки у суспільстві, є особистісною характеристикою майбутнього фахівця, у якій відображається і спрямованість студента на виконання майбутніх професійних задач і його ставлення до обраної професії, до самого себе і типу взаємодії з іншими людьми.

У цьому зв'язку більш глибокого та детального вивчення потребує питання обґрунтування педагогічних умов та загальної технології формування комунікативної компетентності фахівця будь якої сфери діяльності.

Література:

1. Деркач А. А. Акмеология / А. А. Деркач, В. Г. Зазыки. – СПб. : Питер, 2003. – С. 58-59.
2. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как регулятивно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. – С. 25-26.
3. Иванов Д. А. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий : учеб.-метод. пособие / Иванов Д. А., Митрофанов К. Г., Соколова О. В. – М. : АПК и ППРО, 2008. – 101 с.
4. Изаренков Д. И. Базисные составляющие коммуникативной компетентности и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов / Д. И. Изаренков // Русский язык за рубежом. – 1990. – № 4. – С. 54-60.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.Е.С.», 2004. – 112 с.
6. Луценко Л. И. Компетентностная модель повышения квалификации директора школы / Л. И. Луценко // Педагогика. – 2005. – № 30. – С. 61.
7. Смагіна Т. М. Поняття про структуру соціальної компетентності учнів як наукова проблема / Т. М. Смагіна // Вісник Житомирського державного університету. Вип. 50. Педагогічні науки. – 2010. – С. 138-142.
8. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58-64.
9. Ягупов В. В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти / В. В. Ягупов, В. І. Свистун // Наукові записки НаУКМА, Серія «Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота». – 2007. – Т. 71.– С. 3.
10. Rickheit G. Handbook of Communicative Competence / Gert Rickheit, Hans Srohner . – Gottingen : Hubert & Co. , 2008. – 561 h.

Стеценко Н. Н.

КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЧАСТЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СОВРЕМЕННОГО СПЕЦИАЛИСТА

В статье рассматриваются вопросы формирования коммуникативной компетентности как важной составляющей профессиональной подготовки специалистов в системе высшего образования Украины. Проанализировано содержание основных понятий «компетенция», «компетентность», «профессиональная компетентность», «коммуникативная компетентность». Отражены разные подходы к определению сущностной характеристики коммуникативной компетентности, ее компонентный состав. Определено, что процесс формирования коммуникативной компетентности студентов в высшем учебном заведении необходимо осуществлять на основе интеграции общепрофессиональных и специальных дисциплин, с использованием интерактивных технологий и внедрения спецкурса соответствующего содержания.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, профессиональная компетентность, коммуникативная компетентность.

Stetsenko N.N.

COMMUNICATIVE COMPETENCE AS A COMPONENT OF VOCATIONAL TRAINING
OF THE MODERN SPECIALIST

In article questions of formation of communicative competence as an important component of vocational training of specialists in system of the higher education of Ukraine are considered. The maintenance of the basic concepts «competence», «professional competence», «communicative competence» is analysed. Different approaches to definition of the main characteristic of communicative competence, its component structure are reflected. Communicative competence is considered as ability to establish and support necessary contacts with people. Include a certain set of knowledge, skills which provide effective implementation of communicative process in structure of communicative competence. Communicative competence is not only existence of knowledge, skills, but also readiness, their adequate and effective use in direct professional activity. Communicative competence has standard character, includes norms and rules of communicative behavior in society, is the personal characteristic of future expert in which also the student's orientation on performance of future professional tasks and its relation to the chosen profession, to itself and like interaction with other people is displayed.

It is defined that process of formation of communicative competence of students of a higher educational institution needs to be carried out on the basis of integration all-professional and special subjects, with use of interactive technologies and introductions of a special course of the corresponding contents.

Keywords: competence, professional competence, communicative competence.

УДК 378.1

Федченко Ю. О.*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАГІСТРАНТІВ
ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ
У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних основ проблеми формування готовності до професійного саморозвитку магістрантів педагогічного профілю під час навчання у вищих навчальних закладах. Виокремлено сутнісну характеристику понять «готовність до професійного саморозвитку», «професійна ідентичність», «професійна самоідентифікація». Розглянуто проблему особистісного та професійного саморозвитку магістрантів педагогічного профілю, з урахуванням особливостей, в умовах переходу до динамічної ступеневої підготовки фахівців, запровадження сучасних підходів до інтеграції вищої освіти і науки у процесі підготовки магістрів. Розглянуто підходи щодо умов формування готовності до професійного саморозвитку у ВНЗ.

Ключові слова: професійний саморозвиток, професійне самовизначення, самоактуалізація, самодетермінація, саморефлексія, педагогічна ідентичність, професійна самоідентифікація, самоаналіз, самоконтроль, самовизначення, самомотивація.

Професійне становлення магістранта педагогічного профілю передбачає складний багатовекторний і багатоаспектний процес розвитку і саморозвитку його особистості: розумової активності, здатності аналізувати, прагнення здобувати знання, що є необхідним для виконання професійної діяльності. Завдяки таким якостям формується компетентність професіонала, здатного функціонувати у непростих сучасних умовах. Дослідники відзначають, що зміст навчально-виховного педагогічного процесу передбачає не лише набуття готових знань, придатних для застосування у діяльності за ustalеними стандартами, а й досвід набуття знань інноваційного характеру і професійного саморозвитку.

Професійне становлення майбутнього фахівця передбачає формування у нього здатності до професійного саморозвитку, професійного планування і прогнозування.

© Федченко Ю. О.